

MAGDALENA CZALCZYŃSKA-PODOLSKA*

OGRODY JORDANOWSKIE NA TLE WSPÓŁCZESNYCH OGRODÓW DZIECIĘCYCH

DOCTOR'S JORDAN GARDENS AGAINST A BACKGROUND OF THE CONTEMPORARY CHILDREN'S GARDENS

Streszczenie

Artykuł przedstawia ogrody jordanowskie na tle innych rozwiązań przestrzeni zabaw dla dzieci. Na przykładzie współczesnych przykładów ogrodów dziecięcych wskazano, jak wyglądają i funkcjonują współczesne ogrody dziecięce oraz jakie rozwiązania warto wykorzystać na rodzimym gruncie.

Słowa kluczowe: ogrody jordanowskie, ogrody dziecięce, park doktora Jordana

Abstract

The paper presents Doctor Jordan's gardens against a background of another children's play spaces. Based on the examples of contemporary children's gardens, their usage and appearance were described. The best directions for children's gardens shaping in Poland were identified.

Keywords: children's garden, Doctor Jordan's park

---

* Dr inż. arch. Magdalena Czałczyńska-Podolska, Katedra Projektowania Krajobrazu, Wydział Kształtowania Środowiska i Rolnictwa, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie.

1. Wstęp

Zabawa odgrywa w rozwoju dziecka ogromną rolę. Miejsce zaś, w którym się odbywa (jego sposób aranżacji i dobór cech przestrzennych), ma duże znaczenie dla formy aktywności i czasu jej trwania, przekładając się tym samym na jakość zabawy. Dobierając odpowiednio środki przestrzenne, jesteśmy w stanie kreować przestrzenie o dowolnym potencjale: zabawowym, integracyjnym, edukacyjnym, a nawet terapeutycznym. Ogrody posiadają w tym zakresie szczególne możliwości, bo jak twierdził J.J. Rousseau, to właśnie natura jest najlepszym wychowawcą.

Naukowcy zajmujący się tematyką przestrzeni zabaw dla dzieci wskazują, że ich ewolucja przyniosła nam trzy zasadnicze koncepcje terenów zabaw dla dzieci: tradycyjny, współczesny i przygodowy plac zabaw¹. Jednak nie mniej istotny nurt poszukiwań stanowiły ogrody dziecięce, które podobnie jak przygodowy plac zabaw wyrosły na gruncie krytyki koncepcji przestrzeni zabawy z urządzeniami.

Ogrody jordanowskie stanowiące nasz rodzimy wkład w poszukiwania rozwiązań przestrzeni zabaw dla dzieci, w swym pierwotnym założeniu posiadają ogromny potencjał kreacji prawdziwego środowiska rekreacji i zabawy, takiego, które uczy, wychowuje i rozwija podczas zabawy. Niestety istniejące realizacje ogrodów jordanowskich w Polsce najczęściej niewiele mają wspólnego z samą ideą i założeniami ich twórcy, a współcześnie realizowane na świecie ogrody dziecięce wskazują, że czas przemyśleć aktualny sposób zagospodarowania ogrodów dla dzieci w Polsce i być może powrócić do tradycji ich zakładania w przestrzeni miejskiej.

2. Cel badań

Celem artykułu jest przedstawienie idei ogrodów jordanowskich na tle innych rozwiązań przestrzeni zabaw dla dzieci oraz wskazanie pożądanych kierunków dla ich kształtowania we współczesnym mieście. Powyższa analiza oparta na studiach literatury oraz własnych obserwacjach i badaniach terenowych prowadzona była w kierunku znalezienia odpowiedzi na pytania:

1. Jak wyglądają i funkcjonują współczesne ogrody dziecięce, w tym ogrody jordanowskie?
2. Czy analizowane przykłady pokazują rozwiązania warte wykorzystania w zagospodarowaniu ogrodów dziecięcych w Polsce?

---

¹ J.G. Brown, C. Burger, *Playground Designs and Preschool Children's Behaviors*, Environment and Behavior 1984, 16(5), s. 599-626; D.G. Hayward, M. Rothenberg, R.R. Beasley, *Children's Play and Urban Playground. A Comparison of Traditional, Contemporary and Adventure Playground Types*, Environment and Behavior 1974, 6(2), s. 131-167.

3. Stan badań

3.1. Geneza ogrodów dziecięcych

Jak podają autorzy *Tezaurusu sztuki ogrodowej* ogrody jordanowskie to obiekty ogrodowe lub parkowe zakładane na terenach polskich, głównie w miastach od końca XIX wieku, opierające się na nowatorskiej idei dra Jordana².

Nowatorskość idei wynikała z faktu, że w drugiej połowie XIX wieku pomysł zakładania parków czy też ogrodów dedykowanych specjalnie dzieciom był rewolucyjny w skali światowej, a realizacje takich przestrzeni należały do prekursorskich i nielicznych aż do końca XIX wieku.

Pierwsze głosy o potrzebie zakładania terenów przeznaczonych specjalnie dla dzieci pojawiły się w pierwszej połowie XIX wieku przede wszystkim za sprawą niemieckich pedagogów jako reakcja na pogarszające się warunki życia w miastach. W 1837 roku Friedrich Froebel pierwszy zaproponował założenie ogrodu dziecięcego, w którym dzieci pod okiem animatorów miałyby doświadczać uroków życia na wsi, zabaw wśród roślin i zwierząt³. Pomysł stanowił podstawę zrealizowanego w latach 80. XIX wieku w Berlinie pod postacią ogrodu piaskowego pierwszego publicznego ogrodu dla dzieci. Zainspirowana tym pomysłem Maria Zakrzewska przeniosła ideę na kontynent amerykański, gdzie z jej inicjatywy w założono na terenie Children's Mission w Bostonie w 1885 roku pierwszy ogród piaskowy dla dzieci (*sand garden*)⁴. Ogród piaskowy stanowił formę terenu łączącego zabawę z nauką. Pod opieką animatorów odbywały się tam zajęcia i warsztaty dydaktyczne, których głównym celem była amerykanizacja dzieci imigrantów⁵. W ciągu kilku lat ogrody piaskowe dla dzieci pojawiły się praktycznie we wszystkich większych miastach amerykańskich.

Wątek łączenia walorów dydaktycznych z rekreacyjnymi widać też w pochodzącej z 1848 roku pierwszej ilustracji koncepcji placu zabaw autorstwa Henry'ego Bernarda⁶. Autor rysunku pokazał na niej, że plac zabaw ma być przestrzenią o wa-

² M. Siewniak, A. Mitkowska, *Tezaurus sztuki ogrodowej*, Wydawnictwo Rytm, Warszawa 1998, s. 103.

³ M. Dannenmaier, *A Child's Garden: 60 Ideas to Make Any Garden Come Alive for Children*, Timber Press, Portland 1998, s. 14.

⁴ J.G. Dickason, *The Origin of the Playground. The Role of the Boston Women's Club, 1885–1890*, Leisure Science 6(1), New York 1983.

⁵ P.A. Bell, Th.C. Greene, J.D. Fisher, A. Baum, *Psychologia środowiskowa*, Gdańskie Towarzystwo Psychologiczne, Gdańsk 2003, s. 437.

⁶ A. Brett, R. Moore, E. Provenzo, *The Complete Playground Book*, Syracuse University Press, Syracuse, NY 1993, s. 18.

lorach pedagogicznych, zlokalizowaną przy szkole, w której nauczyciele i dzieci wśród drzew i krzewów spędzają czas na wspólnych grach i zabawach.

Z końcem XIX wieku koncepcja niemieckich boisk turnerskich autorstwa Friedricha Ludwiga J.Ch. Jahna⁷ zaczęła przenikać do zagospodarowania najpierw szkolnych, a potem publicznych placów zabaw, wyznaczając dominujący przez kolejne dziesięciolecia trend w projektowaniu przestrzeni zabaw dla dzieci. Założone w 1906 roku amerykańskie stowarzyszenie Playground Association of America rozpoczęło działalność na rzecz zakładania bezpiecznych miejsc zabaw dla dzieci, mających chronić przed społecznymi i fizycznymi zagrożeniami zabawy na ulicach miast⁸. Wraz z rozwojem tradycyjnego nurtu placów zabaw, dostrzegając słabe strony placu z urządzeniami, poszukiwano rozwiązań alternatywnych, stanowiących kontynuację idei ogrodu Friedricha Froebela, wśród których do jednych z pierwszych, choć mało znanych w świecie należała koncepcja ogrodu jordanowskiego.

3.2. Ogród jordanowski dawniej

Jak wskazuje historia placów zabaw, za jedno z ważniejszych wydarzeń oprócz samego faktu pojawienia się takich obiektów należy uznać powstanie pierwszego ogrodu jordanowskiego. Pomysłodawcą założenia doktor Henryk Jordan zaproponował bowiem nowatorską koncepcję przestrzeni, w której zabawa odbywa się na łonie natury, przykładając jednocześnie ogromną wagę do wychowania i nauki dzieci⁹.

Miejski park dr. Jordana powstał w 1887 roku w Krakowie, na terenie wystawowym jako założenie parkowe, zaprojektowane przez Bolesława Maleckiego. Założenie początkowo o powierzchni 9 ha składało się z parku właściwego w stylu kaligraficznym (część wewnętrzna regularna, część zewnętrzna swobodna), w obrębie którego znajdowały się place do gier i zabaw. Zadbano również o program dydaktyczny. W części geometrycznej parku wokół centralnego placu zlokalizowano

⁷ Friedrich Ludwig J. Ch. Jahna (1778–1852) uważany jest za twórcę podstaw programowych i organizacyjnych turnerstwa niemieckiego, ruchu mającego na celu krzewienie kultury fizycznej. Pierwsze boisko turnerskie, założone przez niego w Hasenheide koło Berlina w 1812 roku stało się wzorem dla innych tego typu obiektów. Zajęcia prowadzone na boisku miały charakter silnie sformalizowany, przygotowujący do służby wojskowej. Proponowany przez Jahna program oparty został na ćwiczeniach wykonywanych na specjalnie skonstruowanych przyrządach, tworzących rozbudowane systemy drążków i poręczy. Za: R. Wroczyński, *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wydawnictwo BK, Wrocław 2003, s. 139.

⁸ R. Moore, *Playgrounds: A 150-year Old Model. Safe and Healthy School Environments*, (ed.) H. Frumpkin, R. Geller, I. L. Rubin, Oxford University Press, New York 2006, s. 87.

⁹ M. Kosmała, *Od Jordana do Kompana, czyli zarys koncepcji terenów zabaw dla dzieci. Place zabaw – bezpiecznie i bliżej natury. Tradycja i nowoczesność*, Materiały seminaryjne IV Ogólnopolskiego Seminarium Urząd Miejski, Wrocław 1999, s. 23–27.

szesnaście popiersi słynnych Polaków, których liczba w roku 1933 wzrosła do 44. Z czasem program dydaktyczny rozszerzono o ogrodnictwo i warsztaty stolarskie. W ogrodzie urządzono 8 boisk do gier i zabaw, założono staw — zimą przekształcany w ślizgawkę, pawilon gimnastyczny i mleczarnię. Niezmiernie ważny w programie założenia był udział animatorów, którzy prowadzili zajęcia, ćwiczenia i warsztaty, a „integralnym elementem zabaw były wspólne śpiewy, rozmowy i pogadanki o życiu wspólnych ludzi”¹⁰.

W czasie drugiej wojny światowej park uznano za dostępny tylko dla młodzieży niemieckiej. Wycięto też znaczną ilość starych drzew, zakładając nowe obiekty sportowe.

Po wojnie zrewaloryzowano park, „[...] zachowując zgeometryzowany środek w postaci alei lipowej, wiodącej od Błoń do ronda z wnękami dla popiersi i pomnikiem Jordana, w otoczeniu haftowych parterów dookoła. Od ronda rozchodzą się swobodnie ścieżki do krajobrazowo uformowanych wokoło wnętrz parkowych”¹¹. W dołączonej po wojnie części usypano kopiec pełniący rolę górkę saneczkowej, amfiteatr, staw-brodzik, kawiarnię, wypożyczalnię sprzętu i inne.

Idea ogrodów jordanowskich szybko się upowszechniła, zaczęto również w innych miastach tworzyć ogrody mające służyć odpoczynkowi, zabawie i wychowaniu dzieci. W Warszawie już w 1889 roku zaczęto urządzać ogrody z finansowane z funduszu Wilhelma Ellisa Raua, nazywane potem ogrodami Raua. Pierwszy z nich założono na Agrykoli, kolejny na terenie Ogrodu Saskiego. Do 1904 roku było ich już 14¹².

Pełen program dużego ogrodu jordanowskiego miał obejmować: plac dla dzieci do lat 7, dla dzieci w wieku 7–9 lat oraz 10–14, plac z przyrządzeniami gimnastycznymi, piaskownicę, brodzik z wodą, plac dla matek, trawiasty plac dla niemowląt, trawniki wypoczynkowe, tor saneczkowy, tor łuczniczy, bieżnie, strzelnicę dla dzieci starszych, plac do gimnastyki i przedstawień, lodowisko, ogródek uprawny z drzewami owocowymi, zabudowę towarzyszącą, a w dużych obiektach nawet zwierzyńiec¹³.

Zgodnie z pierwotnym założeniem ogrody jordanowskie przeznaczone były do rekreacji, zabawy i dydaktyki na świeżym powietrzu¹⁴. Specjalnie urządzone ogrody miały wychowywać i edukować przez sport i zabawę. Idee doktora Jordana opierały się na założeniu, że ogród jest idealnym miejscem dla dzieci i młodzie-

¹⁰ L. Majdecki, *Historia ogrodów*, t. 2, PWN, Warszawa 2008, s. 366.

¹¹ J. Bogdanowski, *Park Jordana dzisiaj. Place zabaw – bezpiecznie i bliżej natury. Tradycja i nowoczesność*, Materiały seminaryjne IV Ogólnopolskiego Seminarium. Urząd Miejski, Wrocław 1999, s. 29–32.

¹² L. Majdecki, *Historia ogrodów*, *op. cit.*

¹³ *Ibidem*, s. 367, za: H. Śliwowska, K. Wędrowski, *Ogrody jordanowskie*. GKW, Warszawa 1937.

¹⁴ *Ibidem*.

ży, które przy odpowiednim zagospodarowaniu umożliwi ich rozwój fizyczny, psychiczny, intelektualny i moralny. Miejsce takie miało być wręcz „małym modelem społeczeństwa”, zapewniając w równym stopniu rozwój moralny i fizyczny dziecka¹⁵, oraz obowiązkową formą zagospodarowania terenu zarówno w większych, jak i mniejszych miastach.

3.3. Inne ogrody dziecięce

W nurcie ogrodowym wśród pojawiających się w ciągu XX wieku kolejnych wariacji koncepcji ogrodu dziecięcego do najbardziej znaczących realizacji i koncepcji należą: ogród dziecięcy Gertrudy Jeckyll, dydaktyczny ogród dziecięcy w Brooklyn Garden's Children's Garden, ogródki wiktoriańskie oraz ogród Thomasa Churcha.

W czasie kiedy rozpoczęto erę produkcji urządzeń zabawowych Gertruda Jeckyll w swojej wydanej w 1908 roku książce *Children and Gardens* zaproponowała dla dzieci ogród z domkiem do zabaw wzorowanym na tradycyjnym wiejskim domku w stylu Tudorów lub angielskiego neogotyku. Domek z kompletnie wyposażoną kuchnią, jadalnią, otoczony ogrodem miał stanowić miniaturę świata dorosłych, pozwalając dzieciom rozwijać i ćwiczyć umiejętności ogrodnicze i gospodarcze¹⁶. Idea, choć posiadająca niewątpliwe zalety, wpisująca się w dziecięcą potrzebę zabaw z naturą oraz zabaw w rolę, opartych na obserwacji świata dorosłych, z oczywistych względów nie mogła stać się popularna. Mało którzy rodzice mogli sobie pozwolić na budowę repliki domu i ogrodu, mającego służyć dziecku do zabaw.

Natomiast rozwinięta została idea stałych ogrodów użytkowych dla dzieci, realizowana po raz pierwszy w 1914 roku pod postacią dydaktycznego ogrodu dziecięcego w ogrodzie botanicznym w Nowym Jorku – *Brooklyn Botanic Garden's Children's Garden*. Na planie czworoboku z regularnie rozmieszczonymi prostokątnymi grządkami, zespoły dzieci z okolicznych szkół miały okazję brać udział w zajęciach ogrodniczych popołudniami i w dni wolne od nauki. Ogromna popularność tego założenia stała się inspiracją do założenia kolejnych tego typu w innych miastach.

Kontynuacją idei dydaktycznego ogrodu dziecięcego stały się ogrody wiktoriańskie, łączące w sobie funkcje użytkowe, produkcyjne i dydaktyczne. Ogrody wiktoriańskie rozwinęły się w okresie II wojny światowej nie bez przyczyny. W trudnych realiach koncepcja użytkowego ogrodu dla dzieci wydawała się zdecydowanie naj-

¹⁵ Centralne Towarzystwo Ogrodów Jordanowskich Bagatela, *Co to jest ogród jordanowski?*, Warszawa 1938, s. 6.

¹⁶ M. Dannenmaier, *A child's garden...*, *op. cit.*, s. 14.

trafniejsza. Niestety z czasem zaczęto zamieniać je na ogrody o funkcji wyłącznie produkcyjnej, z uwagi na niedożywienie społeczeństwa. A idea ich przeznaczenia dla dzieci uległa zapomnieniu.

W latach 50. XX w. nastąpiła nowa era w sztuce ogrodowej, której ucieleśnieniem stał się ogród przydomowy Thomasa Churcha, w którym granica pomiędzy wnętrzem domu i jego otoczeniem została zatarta, a ogród nabrał charakteru eleganckiego salonu. W ogrodzie, na podstawie miękko kształtowanych i zdyscyplinowanych linii, oprócz trawnika, równo przyciętych krzewów, tarasu z miejscami do wypoczynku znalazły się też urządzenia do zabaw dla dzieci, jak huśtawka i drabinki. W takim ujęciu ogród dziecięcy nabierał eleganckiego, uporządkowanego charakteru, w którym wszystko ma swoje miejsce.

4. Ogrody dziecięce współcześnie

4.1. Ogrody dziecięce na świecie

Współcześnie zakładane ogrody dziecięce na świecie najczęściej łączą zalety ogrodu dydaktycznego i użytkowego z interaktywną przestrzenią zabawy. Występują pod wieloma postaciami, m.in. farm dziecięcych (*children's farms*), ogrodów motyli (*butterfly gardens*), ogrodów jadalnych (*edible gardens*), ogrodów literackich (*story book gardens*), ogrodów wodnych (*water gardens*), ogrodów pamięci (*memorial gardens*) i ogrodów terapeutycznych i sensorycznych (*sensory gardens*). Wśród charakterystycznych cech tych założeń zwraca uwagę przede wszystkim: całkowity brak lub minimalny udział w ich zagospodarowaniu tradycyjnych urządzeń zabawowych, opieranie się na materiałach naturalnych, znaczący udział roślin jadalnych, sensoryczność rozwiązań oraz zaangażowanie dzieci w powstawanie i funkcjonowanie ogrodu, a także możliwość użytkowania obiektów również przez dzieci niepełnosprawne (tab. 1).

Ciekawym przykładem jednego z rodzajów ogrodu dziecięcego jest przy szpitalny ogród The Leichtag Family Healing Garden zlokalizowany w Rady Children's Hospital w San Diego. Został zaprojektowany i oddany do użytku w 1997 roku z myślą zarówno o dzieciach, jak i ich rodzicach i pracownikach szpitala. Na planie prostokąta o wymiarach około 12 m × 30,5 m powstał ogród, który dzięki wykorzystaniu form przestrzennych o unikatowych formach, silnych kontrastach kolorystycznych i urozmaiceniu w materiałach, tworzy rodzaj magicznej przestrzeni, która ma przenieść użytkowników do innej rzeczywistości. Wśród charakterystycznych elementów zagospodarowania znalazły się: metalowy dinozaur przy wejściu, fontanna z figurą konika morskiego, ściana ze szklanymi elementami w formie znaków zodiaku, wiatrak z latającymi ptakami oraz forma przestrzenna

Zagospodarowanie wybranych współczesnych ogrodów dziecięcych
(oprac. M. Czałczyńska-Podolska)
Development of the selected contemporary children's gardens
(elaborated by M. Czałczyńska-Podolska)

Cecha	Wybrane ogrody dziecięce			
	The Leichtag Family Healing Garden, Children's Hospital & Health Center, San Diego	Lemos Farm, Half Moon Bay	Berkeley Edible Schoolyard	Infant Garden University of California Davis
Użytkowość	zabawy manipulacyjne, obserwowanie zjawisk, zabawy sensoryczne	zabawy funkcjonalne (np. jazda konna, kolejką), zabawy dydaktyczne zabawy sensoryczne, rodzinne piknikowanie, kontakt ze zwierzętami	gry i zabawy dydaktyczne, zajęcia lekcyjne i pozalekcyjne (praktyczne zajęcia w ogrodzie i kuchni), integracja	zabawy tematyczne, eksploracyjne, manipulacyjne i konstrukcyjne (piaskiem i wodą), zabawy sensoryczne, zajęcia ogrodnicze
Aranżacja	kompozycja swobodna, zdyscyplinowane, ale miękkie linie	kompozycja geometryczna, silny podział na kwatery	kompozycja swobodna	kompozycja swobodna
Estetyka	uwypuklona magiczność miejsca, silne kontrasty, urozmaicenie kolorystyczne i materiałowe przeskalowanie, unikatowość form	silnie uwypuklona tematyczność miejsca	silnie uwypuklona swojskość miejsca	silnie uwypuklona swojskość miejsca, wręcz domowy charakter przestrzeni
Udział dzieci	aktywności oparte na swobodnej eksploracji otoczenia, ale bez możliwości partycypacji (użytkownicy zmieniają się, dzieci nie są gospodarzami)	przeważają aktywności inicjowane przez dorosłych, partycypacja ograniczona (dzieci nie są gospodarzami, ale możliwość udziału w zajęciach ogrodniczych pod opieką animatorów)	aktywności inicjowane przez dzieci i dorosłych; pełna partycypacja (dzieci zaangażowane w codzienne funkcjonowanie ogrodu)	przeważają aktywności inicjowane przez dzieci; pełna partycypacja (dzieci zaangażowane w codzienne funkcjonowanie ogrodu)
Odziaływanie	terapeutyczne – silne działanie sensoryczne, odwracanie uwagi, kreowanie innej rzeczywistości, uspokojenie	edukacyjne i integracyjne, silny rozwój poznawczy	edukacyjne i integracyjne, silny rozwój poznawczy i społeczny	zabawowe, edukacyjne, integracyjne, silny rozwój poznawczy i społeczny

rzucająca na ścianę cienie zwierząt. Wykorzystane rośliny zostały dobrane pod kątem ich medycznego i terapeutycznego oddziaływania na człowieka. Jednak to unikatowe elementy sztuczne i symboliczne nadają tej przestrzeni charakter magicznego ogrodu. I jest to główny walor tej przestrzeni – budowa niepowtarzalnego klimatu. I choć większość odwiedzających ogród przebywa w nim krótko, to doskonale spełnia on swoją rolę, odwracając uwagę od stresu, bólu, świadomości choroby i przenosząc do świata fantazji.

Zupełnie inny charakter ogrodu odnajdziemy w szkolnym ogrodzie jadalnym (*edible schoolyard*). Analizowany obiekt zlokalizowany przy szkole Martin Luther King, Jr. Middle School w Berkeley (California) został założony w 1995 roku z inicjatywy właścicielki restauracji Alice Waters roku jako modelowe założenie w ramach programu Edible Schoolyard Project. Powstały ogród o powierzchni około 0,5 ha to rodzaj kuchni plenerowej i laboratorium dydaktycznego dla edukacji i promocji zdrowego stylu żywienia i życia. Uczniowie szkoły, biorąc udział w zajęciach prowadzonych w ogrodzie w ramach zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych, mają okazję doświadczyć wszystkich aspektów ogrodnictwa oraz nauki przygotowywania zdrowych posiłków¹⁷. Niezwykle istotną częścią edukacji, na którą położono nacisk już na etapie powstawania idei, była partycypacja społeczna. Nauczyciele i uczniowie brali udział w powstawaniu wizji ogrodu. Obecnie w użytkowanie i pielęgnację ogrodu zaangażowani są członkowie lokalnej społeczności. Ogród nabrał charakteru silnie integracyjnego i stanowi ogniwo spajające okolicznych mieszkańców, którzy mają okazję uczestniczyć w organizowanych w ogrodzie warsztatach i sezonowych imprezach. Estetyka i kompozycja mają tu drugorzędne znaczenie. To przykład dydaktycznego ogrodu społecznego, którego gospodarzami są dzieci.

Kolejna realizacja ogrodu dziecięcego podobnie jak poprzednia opiera się na idei tworzenia bardzo swojskiej w odbiorze przestrzeni. Ogród dla dzieci Infant Garden został zaprojektowany przez architekt krajobrazu Susan Herrington i zrealizowany w 1994 roku na terenie Uniwersytetu Kalifornijskiego w Davis w ramach istniejącego tam centrum badawczego Child and Family Study Center. Na powierzchni około 370 m² za pomocą drzew, wody i urozmaiconej rzeźby terenu stworzono eksploracyjny ogród dla dzieci¹⁸. Sercem kompozycji stał się teren trawnika na planie koła, w którego centrum, w niewielkim zagłębieniu umieszczono pole piaskowe, nad którym rozpościera się rodzaj trójkątnego przykrycia z płótna (il. 2). Tradycyjne urządzenia zabawowe zostały ograniczone do minimum (w ogrodzie umieszczono tylko zjeżdżalnię i tunel) na rzecz bogactwa natury, w tym roślin jadalnych, które zostały dobrane pod kątem pobudzania zmysłów i stymulowania zabaw senso-

¹⁷ The Edible schoolyard: <https://edibleschoolyard.org/Berkeley> (dostęp: 20.08.2015).

¹⁸ S.G. Solomon. *American Playgrounds: Revitalizing Community Space*, Lebanon University of Press New England, 2005, s. 128.

rycznych. Krąg sosnowy aktywuje zmysł powonienia i dotyku oraz daje poczucie kameralności, a labirynt roślinny pobudza zmysł dotyku, smaku i pozwala na znalezienie w nich kryjówek.

Farma dziecięca Lemos Farm w Half Moon Bay to rodzaj ogrodu dydaktyczno-rozrywkowego, który ma zapewnić zabawę i wypoczynek dla całej rodziny. Założenie powstało w 1942 roku pierwotnie jako tradycyjna farma, na której uprawiano rośliny i hodowano zwierzęta. W latach 60. XX wieku właściciele zaczęli stopniowo przekształcać farmę w rodzaj ogrodu pokazowego, dodając kolejne atrakcje: przejażdżki konne, nawiedzone miasteczko, ogród warzywny, małe zoo ze zwierzętami hodowanymi¹⁹. Poszczególne strefy użytkowe zostały wyraźnie wydzielone wizualnie i funkcjonalnie. Całość ma wygląd wiejskiej farmy wzbogaconej o wiele tematycznych elementów dekoracyjnych, jak drewniane, kolorowo pomalowane rzeźby ludzi i zwierząt. Efektem jest przestrzeń o charakterze swobodnym, swojskim i silnie integracyjnym. Jednak udział dzieci w funkcjonowaniu farmy ograniczony jest tu do aktywności zorganizowanych i odbywających się pod opieką animatorów lub opiekunów.

Il. 1 Infant Garden w Davis (fot. M. Czałczyńska-Podolska)

Ill. 1. Infant Garden in Davis (photo by M. Czałczyńska-Podolska)

¹⁹ Lemos Farm: <http://www.lemosfarm.com> (dostęp: 20.08.2015).

4.2. Ogród jordanowski dziś

Ogród jordanowski zgodnie z powojennymi wytycznymi urbanistycznymi stał się obowiązkową formą zagospodarowania terenów zieleni, teoretycznie lokalizowaną w każdym mieście, a nawet w każdym większym osiedlu. W małych miastach (do 30 tys. mieszkańców) za wystarczający uznawano jeden tego typu obiekt, lokalizowany możliwie centralnie. W przypadku miast osiedli powyżej 10 tys. mieszkańców zalecano lokalizować ogród jordanowski w miejscu atrakcyjnym przyrodniczo, najlepiej w sąsiedztwie szkoły²⁰. Analiza szczecińskich projektów osiedli z drugiej połowy XX wieku, realizowanych w technologii wielkiej płyty, wskazuje, że ogród jordanowski był chętnie uwzględniany na etapie projektowania osiedla²¹. W praktyce jednak długi czas realizacji osiedli i rozwój motoryzacji spowodowały, że przewidziane w projektach ogrody jordanowskie najczęściej w ogóle nie były realizowane, a niezagospodarowane tereny z czasem przeznaczano na cele bardziej komercyjne niż zieleni.

Te, które zostały zrealizowane, najczęściej w parkach, pozbawione właściwej pielęgnacji i konserwacji, zaczęły ulegać niszczeniu. Ze względów finansowych ustąpiły łatwiejszym w utrzymaniu placom zabaw. I choć nazwa pozostaje wciąż żywa, to większość ogrodów jordanowskich w Polsce ma niewiele wspólnego z ich pierwotną ideą. W najlepszym razie ogród jordanowski ewoluował do roli parku z bogatszym programem rekreacyjnym, czyli z większą liczbą placów zabaw i obiektów sportowych.

Ogród jordanowski, istniejący w Szczecinie w założonym w miejscu dawnego cmentarza parku Noakowskiego, pozostaje nim tylko z nazwy, stanowiąc modelowy przykład stanu większości tych obiektów w Polsce. Utworzono go w północno-wschodniej części w parku dopiero w latach 60. XX wieku, kiedy to ostatecznie uporządkowano teren i usunięto z niego nagrobki. Znalazły się tam huśtawki, piaskownice, różne konstrukcje do wspinania, zjeżdżalnia betonowa do baseniku – brodzika i mały, betonowy mały tor do jazdy na wrotkach i rolkach z miejscami siedzącymi dla obserwujących. W latach 60. i 70. ubiegłego stulecia dzieci mogły w ogrodzie bezpłatnie wypożyczać piłki do gry w siatkówkę i hulajnogi. Z czasem ogród, podobnie jak założenia w innych miastach, podupadł. Ostatnie lata przyniosły wymianę urządzeń na nowsze. Powstał jednak tradycyjny plac zabaw z urządzeniami w otoczeniu starego drzewostanu. Pozornie może wydawać się, że zastąpienie starych urządzeń nowymi oraz fakt lokalizowania ich w parku jest wystarczający

²⁰ L. Majdecki, *Historia ogrodów*, op. cit., s. 370.

²¹ M. Czałczyńska-Podolska, *Kształtowanie terenów rekreacji codziennej w mieście w kontekście potrzeb rekreacyjnych człowieka (na przykładzie Szczecina)*, praca doktorska, Politechnika Wrocławska, Wrocław 2006.

do realizacji idei ogrodu jordanowskiego. W rzeczywistości jednak ogromny potencjał integracyjno-edukacyjny tych innowacyjnych założeń pozostaje zagubiony. Istniejące zagospodarowanie prowokuje głównie do zabaw ruchowych, inne formy zabaw są sporadyczne, brakuje zabaw integracyjnych. Plusem jest obecność dużego trawnika, który, choć w nie najlepszym stanie, pozwala na swobodne zabawy ruchowe. Podobnie jak wiele innych ogrodów jordanowskich tak i szczeciński przypomina bardziej plac z urządzeniami i trudno zakwalifikować go jako rodzaj ogrodu (il. 2).

Il. 2. Ogród jordanowski w Szczecinie (fot. M. Czałczyńska-Podolska)

Ill. 2. Jordan's garden in Szczecin (photo by M. Czałczyńska-Podolska)

W porównaniu z ogrodami dziecięcymi realizowanymi na świecie ogrody jordanowskie w Polsce równoznaczne są z placami zabaw usytuowanymi wśród zieleni: nie są przestrzeniami społecznymi (brak udziału dzieci w funkcjonowaniu przestrzeni i współdecydowaniu o niej), ich oddziaływanie ograniczone jest do zabawowego (głównie zabawy oparte na kompetencjach fizycznych), brakuje im również charakteru i sposobu użytkowania ogrodu (gatunki mało urozmaicone, brak wykorzystania roślin jadalnych). Tym samym rodzimy ogromny wkład w ideę kształtowania przestrzeni zabaw dla dzieci pozostaje niewykorzystany.

5. Wnioski

Idea ogrodu jordanowskiego oparta została na idei kreacji kompleksowo zaprojektowanego środowiska zabawy, które zapewni wszechstronny rozwój dziecka. Niestety koncepcja ta uległa zniekształceniu i została sprowadzona do placów zabaw opartych na rozwoju kompetencji fizycznych, w najlepszym razie lokalizowanych w parkach. Wskrzeszenie tej idei może przynieść korzyści zarówno społeczne, jak i estetyczne i przestrzenne, ożywiając parki miejskie i nadając im bardziej swojski charakter. Analiza zagospodarowania współczesnych ogrodów dziecięcych wskazała, że w dążeniach do wskrzeszenia idei ogrodów jordanowskich w Polsce należy wziąć pod uwagę, że:

1. Ogród dziecięcy w swoim założeniu jest środowiskiem zabawy, którego elementy pozwalają na doświadczanie świata wszystkimi zmysłami, pobudzają ciekawość i zachęcają do eksploracji, ucząc i bawiąc jednocześnie.
2. Wśród różnych rodzajów ogrodów dziecięcych szczególnie warte wykorzystania w przestrzeniach miejskich wydają się ogrody użytkowe (ogrody jadalne, farmy dziecięce) oraz dydaktyczno-tematyczne, ze względu na wyróżniające je walory zabawowe i integracyjne.
3. Potencjał tych ogrodów wynika z faktu, że rolę przestrzeni stymulujących wszechstronny rozwój dzieci najlepiej realizują ogrody posiadające zarówno charakter i klimat ogrodu, jak i jego walory użytkowe, pozwalając na aktywności ogrodnicze (przygotowanie ziemi, kopanie, sianie, sadzenie, podlewanie, obserwowanie roślin, wąchanie kwiatów, zbieranie owoców i warzyw, zjadanie) oraz zabawy stymulowane walorami ogrodu (zabawy dramatyczne – w dżungle, w domek na drzewie; gry – w chowanego; eksploracyjne – łapanie żab i motyli, poszukiwanie robaków itp.). Walory estetyczne przestrzeni są tu drugorzędne.
4. Elementy, poprzez które przestrzeń nabiera charakteru ogrodu dziecięcego, to przede wszystkim urozmaicona roślinność (drzewa, krzewy, kwiaty, wysokie trawy), wśród której dzieci mogą się bawić i eksplorować, a także piasek i woda, zwierzęta (zarówno hodowlane, jak i typowe dla ogrodów owady i ptaki) oraz miejsca pozwalające na doświadczanie prywatności (kryjówki, domki). Szczególne znaczenie w ogrodach dziecięcych mają rośliny jadalne (drzewa i krzewy owocowe, warzywa, zioła) oraz te gatunki, które posiadają duże wartości zabawowe, często o znaczeniu symbolicznym, autotelicznym (np. kasztanowiec, mniszek lekarski).
5. Ogrody dziecięce to przestrzenie społeczne, które realizują swój potencjał poprzez włączenie dzieci i młodzieży (a także nierzadko lokalnych społeczności) do współuczestniczenia w ich funkcjonowaniu, współdecydowania o zagospodarowaniu i aktywnej roli w pracach ogrodniczych.

6. Ideę ogrodów jordanowskich można i należy ożywić przede wszystkim poprzez zadbanie o bardziej ogrodowy charakter przestrzeni. Powinno być to realizowane poprzez urozmaicenie roślinności z uwzględnieniem działania roślin na wszystkie zmysły oraz wprowadzenie kwater z roślinami jadalnymi. Ponadto korzystnym kierunkiem przemian wydaje się uspołecznienie ogrodów rozumiane jako włączenie użytkowników do uczestniczenia w życiu ogrodu. Należałoby rozważyć lokalizację ogrodów jordanowskich w kontekście objęcia ich patronatem konkretnej szkoły lub innej placówki oświatowej przy jednoczesnym pozostawieniu ich przestrzeniami publicznymi i dostępnymi dla wszystkich.

Literatura

- Bogdanowski J., *Park Jordana dzisiaj*, [w:] *Place zabaw – bezpiecznie i bliżej natury. Tradycja i nowoczesność*, Materiały seminaryjne IV Ogólnopolskiego Seminarium, Urząd Miejski, Wrocław 1999.
- Bell P.A., Greene Th.C., Fisher J.D., Baum A., *Psychologia środowiskowa*, Gdańskie Towarzystwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.
- Brett A., Moore R., Provenzo E., *The Complete Playground Book*, Syracuse University Press, Syracuse, NY 1993.
- Brown J.G., Burger C., *Playground Designs and Preschool Children's Behaviors*, Environment and Behavior 1984, 16(5).
- Centralne Towarzystwo Ogrodów Jordanowskich Bagatela, *Co to jest ogród jordanowski?*, Warszawa 1938.
- Czałczyńska-Podolska M., *Kształtowanie terenów rekreacji codziennej w mieście w kontekście potrzeb rekreacyjnych człowieka (na przykładzie Szczecina)*, praca doktorska, Politechnika Wrocławska, Wrocław 2006.
- Dannenmaier M., *A Child's Garden: 60 Ideas to Make any Garden Come Alive for Children*, Timber Press, Portland 1998.
- Dickason J.G., *The Origin of the Playground. The Role of the Boston Women's Club, 1885–1890*, Leisure Science 1983, 6(1).
- Hayward D.G., Rothenberg M., Beasley R.R., *Children's Play and Urban Playground. A Comparison of Traditional, Contemporary and Adventure Playground Types*, Environment and Behavior 1974, 6(2).
- Kosmala M., *Od Jordana do Kompana, czyli zarys koncepcji terenów zabaw dla dzieci. Place zabaw – bezpiecznie i bliżej natury. Tradycja i nowoczesność*, Materiały seminaryjne IV Ogólnopolskiego Seminarium Urząd Miejski, Wrocław 1999.
- Majdecki L., *Historia ogrodów*, t. 2, PWN, Warszawa 2008.

Moore R., *Playgrounds: A 150-Year Old Model*, [w:] *Safe and Healthy School Environments*, (ed.) H. Frumpkin, R. Geller, I.L. Rubin, Oxford University Press, New York 2006.

Siewniak M., Mitkowska A., *Tezaurus sztuki ogrodowej*, Wydawnictwo Rytm, Warszawa 1998.

Solomon S.G., *American Playgrounds: Revitalizing Community Space*, Lebanon University of Press New England, 2005.

Wroczyński R., *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wydawnictwo BK, Wrocław 2003.

Strony internetowe

The Edible Schoolyard: <https://edibleschoolyard.org/Berkeley>.

Lemos Farm: <http://www.lemosfarm.com>.